

ВЕЧЕРЯ ГОСПОДНЯ

В КОНТЕКСТІ

COVID-19

Розширення, рефлексія і обґрунтування документа “Проведення Вечері Господньої в умовах карантину”

Анотація. У статті аналізується документ: «Проведення Вечері Господньої в умовах карантину», підготовлений групою викладачів Одеської богословської семінарії від 2 квітня 2020. Розглядаються базові підстави розуміння Вечері Господньої в євангельській традиції, які дозволяють приймати певні практичні рішення про літургійних формах проведення хлебопреломлення в кризових умовах карантину. Зокрема, виділяються 7 основних сутнісних характеристик Вечері, підкреслюється їх цілісність, яка виражається в формуванні церковного простору забезпечує зустріч-енкаунтер з Христом. У світлі богословського розуміння євхаристії розглядається кожен із запропонованих в документі варіантів проведення Трапези Господньої, розширюється їх обґрунтованість, пропонується рефлексія і аналіз можливих результатів прийнятих рішень. Також висвітлені практичні аспекти Вечері. Показана важливість дії Духа Святого, і віри приймає, від якої залежить факт зустрічі з Христом. Таким чином, будь-який із запропонованих варіантів може стати неефективним і не забезпечити енкаунтер з Ісусом, якщо ті, хто приймає не сформований належний рівень віри.

Ключевые слова: кризова євхаристія, енкаунтер із Христом, карантин, сутність хлебопреломлення, віра

Summary: The article analyzes the document: "Lord's Supper during the quarantine" issued by a group of teachers Odessa Theological Seminary at April 4, 2020 and gives the basic grounds for understanding the Lord's Supper in the gospel tradition. This is allowed to be made certain practical decisions on liturgical forms of Lord's Supper in the quarantine. In particular, 7 main essential characteristics of the Supper are highlighted. Author is emphasized their integrity, which is providing the church' space for the encounter with Christ. In the light of the theological understanding of the Eucharist, each of the options proposed in the document, is considered. The Author made a reflection and analysis of the possible results of the decisions and expanded their validity. The practical aspects of the Supper are also highlighted. In the article was shown the importance of the action of the Holy Spirit, and the faith of the receiver. Thus, any of the proposed options may become ineffective and do not provide an encounter with Jesus if the recipients do not have an appropriate level of faith.

Keywords: crisis Eucharist, Encounter with Christ, quarantine, the essence of the Lord Supper, faith

Сергій Санніков, пастор, доктор богослов'я, доктор філософських наук, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5549-9820>

Примусова віртуалізація літургійного церковного простору через пандемію COVID-19, загострила ряд богословських проблем, пов'язаних з розумінням суті протестантського богослужіння і, особливо, з проведенням Вечері Господньої, як одного з найважливіших елементів церковного життя. Ці проблеми латентно існували і раніше, але небувала подія, а саме: закриття всіх церковних приміщень та масовий карантин, змусили шукати практичні рішення в сфері євангельської літургики, що в свою чергу призводить до переосмислення суті священнодійств та інших форм спільного церковного діяння, а також до більш загальних проблем тілесності церкви.

Цей виклик спонукав шістьох викладачів Одеської богословської семінарії проаналізувати різні варіанти проведення Вечері Господньої в умовах карантину. Після кількох днів дискусій в Інтернеті за допомогою сучасних засобів комунікації, був складений документ: «Проведення Вечері Господньої в умовах карантину», який, як вказується в преамбулі: «не носить рекомендаційний, а тим більше обов'язковий характер, з огляду на баптистський принцип автономії помісних церков. Це матеріал для роздумів на братських радах і допомогу пасторам і служителям церков в прийнятті рішень про проведення Вечері в теперішній ситуації»^[1]. Документ був опублікований 2 квітня 2020 російською та українською мовами і набув швидкого поширення в євангельських спільнотах і, за численними відгуками, надав серйозну допомогу у вирішенні питання проведення Хліболамання в передпасхальні дні. Дана стаття є продовженням міркувань, розпочатих цим документом і рефлексією на нього.

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протестантське, а особливо баптистське богослужіння – підкреслено-Богоцентричне. Центром і головним сенсом таких зборів є сповіщення Слова Божого у вигляді проповіді, співів, віршів, декламацій, постановок, а іноді навіть молитов, які часто містять не тільки прохання, а й проголошення основних доктрин віри. Хоча за останні кілька десятиліть під впливом харизматичного руху і змін світської музичної культури, посилювався доксологічний елемент богослужіння (частка поклоніння і прославлення), головний акцент, як і раніше, робиться на утриманні звістки та способах її затвердження в серцях вірних.

Разом з тим людина, як цілісна істота, що складається з нероздільної духовної та тілесної сутності, вимагає емоційно-візуального та мовного елементу богослужіння, і Господь подбав про це, залишивши зримі знаки Своєї присутності, тобто тактильні маркери зустрічі з Ним в матеріальному світі. Біблія ясно говорить про деякі з таких знаків, а саме: Біблія, як фізична книга, через яку люди духовним чином стикаються із

^[1] Игорь Бандура и др., «Проведение Вечери Господней в условиях карантина», *Богомыслие*, спецвыпуск, №26, 2020. – С. 8-19.

Христом; реальне водне хрещення, як знак входження в Тіло Христа і в помісну церкву; Вечеря Господня, як видимий образ, відновлювального перебування в Тілі – церкви і в зібранні святих та ін. Ці, та багато інших богослужбових елементів, мають, як і сама людина, духовну і тілесну складову і духовне в них проявляється не інакше, як через тілесне. Парадокс християнства саме в тому, що воно не тільки не заперечує створеність, а й освячує її Боговтіленням і відкупленням на хресті (Рим. 8:21-23). Особливо важливий знак перетворення всього творіння міститься в Воскресінні Христа і у вказівці на загальне воскресіння фізичних тіл в есхатоні. Саме тому речові елементи богослужіння важливі для християн. Однак, в умовах примусового ізолювання членів церкви і неможливості зібратися разом, здійснити тактильність в богослужінні і виявити тілесність Церкви виявляється досить важко. Особливо це стосується Вечері Господньої та її найурочистішого дійства під час пасхального тижня. Як з богословської перспективи проводити хліболамання в умовах карантину і чи проводити його взагалі? Це питання викликає необхідність ще раз проаналізувати саму сутність Вечері, щоб розуміючи її, зробити адекватний практичний вибір.

2. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЕЧЕРІ ГОСПОДНЬОЇ

Як «прочитати» або розпізнати Вечерю очима людини третього тисячоліття? Ясно, що сама Вечеря Господня, як герменевтичний текст, не матиме один єдиний сенс, але кожен його одержувач буде прочитувати його в своєму контексті на підставі особистого і колективного досвіду. Неможливо читати і розуміти Вечерю тільки так, як її розуміли перші учасники або образно кажучи, перші одержувачі цього послання. Апостоли і перші учні мали своє перед розуміння і сприймали Євхаристію своїм, особливим чином. Так надходили нові учасники і усвідомлювали євхаристію в усі часи і кожне тлумачення мало свої особливості і свої відтінки, але при цьому головний зміст послання залишався єдиний: Вечеря Господня – це зустріч людини з Христом, хоча хтось міг сприймати її як зустріч-згадування про Христа, а інший звертав увагу, що євхаристія говорить про зустрічі зі стражданнями Христа, а інший підкреслював в ній зустріч з Тілом і Кров'ю Христовою, але в будь-якому випадку Вечеря несла комунікативну функцію символічної, знакової, а дехто навіть вважає, що це тілесна зустріч з Ісусом.

Встановлюючи заповідь євхаристії, Ісус наголошував щодо хліба і вина – «це є Тіло Моє, це є Кров Моя» (Лк. 22: 19-20), тобто вказав на найбільш сутнісні ознаки Його самого, як людини. Тіло і кров – це метафора живої істоти, це образний вислів, що описує реальну, повноцінно живу особистість. У поетичній мові ця фраза завжди демонструвала людину *per se*. Продовжуючи пояснення, Христос антиномічно промовляє до учнів і про Свою смерть, і одночасно про перебування з ними «до кінця

віку» (Мф. 28:20). Це призводить до однозначного висновку, що євхаристія, яка твориться в Його спомин (Лк. 22:19) і тим самим вказує на Його смерть, в той же час стає подією реальної зустрічі не тільки з історичним Христом спільнотної пам'яті, але і з живою особистістю – з воскреслим Ісусом.

Власне, сама Вечеря може відбутися як Вечеря тільки якщо є реальна зустріч. Якщо реальної зустрічі з Христом не відбувається, то Вечеря, як би правильно і урочисто вона не відбувалася, і хоч би «правильний» служитель її не здійснював, перетворюється в звичайний прийом їжі (хліба і вина) без будь-якої духовної складової. В такому випадку – Вечеря стає звичайною вечерею друзів, які ментально згадують свого Вчителя, тобто є своєрідними поминками свого наставника. Іншими словами, якщо немає зустрічі з Христом під час Вечері і Він не бере участі в цій трапезі, то зникає її системоутворювальна сутність, а отже, вона має тільки назву і вид Вечері Господньої, її муляж, симуляція, набір деяких несуттєвих акцидентій що не створюють цілісності події, встановленої Христом. Саме тому так важливо, аналізуючи окремі доктринальні складові цієї події, тримати на увазі енкаунтер з Христом, як цілісну сутність Вечері Господньої.

У теологічній перспективі, анатуючи і аналізуючи сутнісні характеристики Вечері Господньої, її можна представляти по-різному. Ми видимо 7 інтерпретацій сенсу Вечері Господньої, кожна з яких відображає окрему грань цього цілісного феномена. При цьому важливо пам'ятати, що число 7 умовне і використовується тільки для зручності розгляду і подібних смислових іпостасних конструкцій може бути не сім, а більше або менше, і хоча будь-яке їхнє число об'єктивно існує в Першообразі (в самій Вечері), їх виявлення і кількість залежить від дослідника.

2.1 Вечеря Господня — це свято спомину (коммеморація або анамнес)

Господь, подаючи учням хліб і чашу сказав «Це чиніть на спомин про Мене!» (Лк. 22:19). Це ж слово ἀνάμνησις (anamnesis) повторює Апостол Павло у Посланні до Коринтян в своєму переказі про Вечерю (1 Кор. 11:24-25). Більше ніяких пояснень і вказівок самого Христа щодо змісту Євхаристії в євангельському оповіданні не міститься. Іншими словами, почувши пряму мову Ісуса про Вечерю, або прочитавши про неї в Євангелії, будь-який слухач насамперед зрозуміє установчі слова Господа як необхідність згадувати про Нього. Всі інші смислові конструкції і конотації, можуть прийти до слухача пізніше при глибокому роздумі і аналізі євхаристичного тексту і паралельних місць Священного Писання. Але якщо сприймати дії Христа на Таємній вечері як заповідь, яку повинні регулярно виконувати Його послідовники, то її смисловий зміст полягає, перш за все в тому, щоб учні, споживаючи хліб і вино регулярно згадували свого Вчителя.

Можливо одна з найглибших причин ототожнення Вечері зі спомином Христа в тому, що через спомин реалізується комеморація, яка транслює найважливішу істину християнства – христоцентричність. Багато служителів і вчителів Церкви попереджали, що забуття Христа – це найнебезпечніша справа для християнина. З першого погляду може здатися неможливим, щоб християнин забув Христа, ім'я Якого він носить, але практика життя показує, що таке трапляється. Спомин Ісуса Христа повертає Його в центр богослужіння та в повсякденному житті, що дуже важливо для євангельського світогляду.

Біблійне розуміння «спомина-анамнеса» відрізняється від сучасного європейського використання цього терміна. Якщо в сучасній свідомості спомин – це процес повернення до минулого, відновлення його в когнітивних образах, його емоційне переживання (позитивне чи негативне), повторення його в свідомості, осмислення і переосмислення минулого і навіть діалог з ним, то в біблійному дискурсі *спомин – це дія в сьогодні, що спирається і використовує досвід минулого для підготовки до майбутнього*. Відносно Вечері спомин перетворює саму подію хліболамання в символічну репрезентацію минулого, яка використовується для оцінки справжнього в очікуванні майбутнього. Іншими словами, Вечеря як споминне звернення не повинно бути звернене тільки до минулого. Спомин має стати ланцюгом що зв'яже минуле, сьогодні і майбутнє і в цьому сенсі воно відображає самого Христа, який не пов'язаний часом, а є ланцюгом часів, Він був, буде і завжди є. Слова Христа «в Мій спомин» (ἐμὴ ἀνάμνησις) ясно вказують на Особистість, що знаходиться поза часом і тому зв'яже минуле з майбутнім, виявляючи його в сьогодні.

2.2. Вечеря Господня – це проголошення смерті Христа

Апостол Павло, роз'яснюючи суть Вечері членам коринтянської церкви, писав: «Бо кожного разу, як будете їсти цей хліб та чашу цю пити, смерть Господню звіщаєте, аж доки Він прийде» (1 Кор. 11:26). Тобто євхаристія – це не тільки спомин Христа, а й проголошення Його смерті.

Смерть Христа мала викреслити Його з життя, знищити з колективної єврейської пам'яті, але всупереч бажанням юдейського істеблішменту, Ісус з Назарету став незабутнім головним героєм як єврейської історії, так і історії всього людства. Спроба забуття Христа, замовчування і обрехання Його подвигу створили зворотній ефект концентрації на Ньому. У колективній євангельській свідомості спомин Христа і сповіщення Його смерті найчастіше зливаються в єдину і нероздільну подію Вечері. Але сповіщення смерті Спасителя має кілька важливих особливостей на відміну від споминів Його самого, як особистості. Це проголошення має двостороннє значення – для громади і для світу. Ця дія важлива як для самих християн-членів церкви, так і для тих, хто ще стоїть далеко і не приєднався до церковної спільноти. Для громади – це вказівка на ціну порятунку, для зовнішнього світу – це місіонерське значення Вечері.

Християнська місія – це таємнича, сакраментальна присутність Бога, а не лише організаційна робота або бізнес-проект по залученню нових членів. Тільки невидима, але ефективна присутність Всевишнього, робить місію відповідною її первісним призначенням бути посередницьким інструментом, у посталій картині спокутування Божого творіння. З цього випливає, що від учнів Христа очікується не бізнес-проект по розширенню своєї організації, а реальне свідчення про присутність і силу Божу, через слово і повсякденне життя. Це і буде місією Бога (*Missio Dei*), яка полягає в тому, що християнин жив Христом і виявляє Його у своєму житті. Крістофер Райт визначає місію наступним чином: «По суті своїй, наші місіонерські зусилля (якщо вони мають під собою біблійну підставу) припускають цілеспрямовану участь в місії Бога в якості його народу, на його запрошення і заповіді, в контексті історії світу заради спокутування Божого творіння»^[2]. Бог здійснює місію і Його метою, є остаточне встановлення Його Панування і Його Царства у всьому Всесвіті.

Ап. Павло говорить про місію в різних формах, і одне з його місіонерських уявлень пов'язане з Вечерею Господньою. Це свідoctво про значення і силу смерті Христа (1 Кор. 11:26). На думку Павла участь в Вечері і є звіщенням. Зазвичай прийнято вважати, що звіщати (*καταγγέλλετε*) – значить відкрито і голосно говорити, оголошувати для загального відома, проповідувати. Саме в такому сенсі використовується це слово у всіх 18-ти текстах Нового Завіту, де воно зустрічається. Зі слів Ап. Павла, звернених до коринтян з приводу Вечері, слідує, що при здійсненні євхаристії відбувається саме така дія – гучне сповіщення смерті Господа Ісуса.

Проповідь Вечері має дві місіонерські дії: пряму і опосередковану. Пряма – це безпосереднє сповіщення смерті Христа під час богослужінь з хліболаманням. Це проповідь, зосереджена на змісті та значенні страждань і смерті Христа для всіх людей, як проголошення головної події вселенського масштабу, який змінив хід історії всього суцього. Непряме – це натхнення і підбадьорення віруючих участю в трапезі, паном якої є сам Христос. Він незримо, але реально присутній на вечері. З точки зору євангельського богослов'я реальна присутність забезпечується не пресуществлінням (трассубсанціяція) хліба і вина, а Духом і Істиною. Це присутність дає силу членам церкви, проголошуючи смерть Христа, закликати тих, хто не знає Істини до покаяння і до нового життя у Христі.

2.3 Вечера Господня — це спільність з Христом (причастя)

Ап. Павло дуже чітко вказав, що хліболамання має якусь незбагненну до кінця здатність єднання з Христом. «Я вам говорю як розумним: судіть ви самі, що кажу. Чаша благословення, що ми благословляємо, хіба не є причастям Христової крові? Хліб, що ламаємо, не є причастям

^[2] Крістофер Райт, *Миссия Бога // Пер. с англ.* (Черкасы: Коллоквиум, 2015), 3

Христового тіла? Тому, що один хліб, – нас багато становить одне тіло, бо всі ми беремо участь у одному хлібі»^[3] (1 Кор. 10: 15-17). У цих словах відчувається таємниця єднання з Господом.

Акт куштування хліба і прийняття вина є кульмінаційним моментом зустрічі з Господом і являє собою процес, що зв'язує духовне і матеріальне і, як і всі подібні процеси, є найважчим для сприйняття і, таким чином, неминуче викликає найгарячіші богословські суперечки і дискусії. Для Апостола Павла було цілком очевидно, що заповідь хліболамання є явище, в якому стикаються два світи: світ видимий (матеріальний), представлений хлібом і чашею, і світ невидимий (духовний), в якому явився сам Христос. Слово «це» відсилає учасників від матеріальної до іншої, невидимої реальності. Наскільки тісно пов'язуються ці дві реальності і зв'язуються вони взагалі? Що означає «причаститися від одного хліба?»

Поняття «причастя, причаститися» (μετέχομεν від μετέχω) означає стати частиною, бути співучасниками. Тлумачити це поняття можна по-різному. Можна думати, що споживаючи хліб, як фізичну реальність ми долучаємося (стаємо частиною) фізичної реальності Христа, можна вважати, що приймаючи матеріальний хліб ми входимо в духовну реальність Господнього Тіла, а можна погодитися, що речовинність хліба просто умовний, ментальний символ, який допомагає членам церкви зосередитися на жертві Ісуса. Можливі й інші варіанти розуміння цього явища і їх комбінації. Наприклад, можна вважати, що Господь подає свою благодать через саме куштування і таким чином, тіло і кров Христа «присутні» не в речовині, а в діях, які надає Вечеря. Від того як кожен служитель або громада тлумачить поняття причастя, залежить вибір способу здійснення Вечері в будь-яких умовах, а особливо в умовах суворого карантину.

Сакраментальний підхід наполягає на реальності присутності Ісуса на Вечері, яка може бути двох видів – матеріальна і духовна присутність. У Середньовіччі склалося уявлення про матеріальну, фізичну присутність Христа, яка відбувається через Його втілення в хліб і вино. Однак, оскільки після епikleзи або консекрації смак і вигляд хліба і вина залишається без змін, деякі розуміють, що відбувається трансубстанціація (transubstantiatio, переісточення, переосутнення, преосуществління), коли в реальності хліб і вино відсутні, а залишається лише їх видимість, а за своєю суттю під виглядом хліба і вина є фізичне тіло і кров Спасителя. Інші пом'якшують цю позицію за рахунок поняття «єдиносутності», яке передбачає, що на євхаристійному столі реально присутні хліб і вино і одночасно тіло і кров Христа. Цю єдиносутність можна трактувати як подвійність природи євхаристійної речовини подібно подвійної природи Христа (божественна і людська).

Присутність Господа може бути також духовним. При цьому вона настільки ж реальна, як і матеріальна присутність, тому що світ духовний

^[3] Переклад Івана Хоменка.

реальний і навіть більш реальний, ніж світ матеріальний, який знищиться і проходить. Найчастіше така присутність тлумачиться або як таємниця віри, яка не пояснюється, або через різні форми співприсутності (консубстанціяція, *consubsantiation*), тобто тіло і кров Христа як би присутують хліб і вино (*sub pane, sub pane, in pane*) не перетворюючи і не з'єднуючись з речовиною євхаристії.

Також можна говорити про реальну відсутність Христа на Вечері, коли її сприймають як умовний знак, що не несе ніякого духовного навантаження і не пов'язаний з означеною реальністю в священнодійстві. В такому значенні трапеза Господня стає тільки ментальним процесом. Для розуміння залучення нам видається більш продуктивним відмова від подібних онто-теологічних пояснень і перехід на мову семіотики, яка може пояснювати реальність присутності Христа через категорію знак (на відміну від символу). Однак, слід мати на увазі, що між поняттями знак і символ є плутанина. Ці поняття, що вживаються в різних контекстах, багато дослідників визначають мало не діаметрально протилежним чином. Наприклад, Ельвіра Спірова, що вивчає функцію символів, бачить різницю знака і символу в тому, що символи беруть участь в реальності, а знаки не беруть участь. Вона приводить розхожий приклад прапора країни, який є символом, але безпосередньо пов'язаний з реальністю державної влади, що виражається у відданні честі прапора, гімну або іншої офіційної символіки^[4]. Але як при такому розумінні бути з математичними символами, які абсолютно конвенціональні? Їх обирали зовсім умовно і часто використовують різні символи, які вказують на одну і ту саму математичну реальність. При цьому їх називають тільки символами, а не знаками. І навпаки, є типові приклади знаків (а не символів), що мають не умовну, а однозначний і дуже стійкий зв'язок з реальністю.

Типовим прикладом можуть служити грошові знаки. Ніхто ніколи не стане називати банкноти грошовими символами. Вони є знаками, еквівалентно відображають якусь цінність, і тому мають чітку вартість, в той час як символ золота, прийнятий в таблиці Менделєєва, ніяк не пов'язаний з реальною цінністю цього металу і його ніколи не назвуть грошовим знаком. Вечеря Господня не тільки вказує, а й пов'язує і тим самим виявляє значиму реальність тіла і крові Христа. Тому описуючи її слід використовувати поняття «знак», а не «символ» і ставитися до неї слід, як до реального знаку, пов'язаного зі згаданою реальністю, аналогічно грошовим знакам, пов'язаних з реальною вартістю.

2.4 Вечеря Господня — це євхаристія (подяка)

Одне з найбільш яскравих і сильних почуттів, яке викликає Вечеря Господня у вірних — це почуття великої подяки. Тому на Сході з давніх-давен за цим установленням затвердилася назва — євхаристія (подяка).

^[4] Ельвіра Спірова, «Функции символа», *Знание. Понимание. Умение*, вып. 2 (2009), 205.

Цим найменуванням користувався автор Дидахе, а також ранньохристиянські письменники Ігнатій Антіохійський і Юстин-Філософ мученик.

Дійсно – «подякувавши (подяку віддав)» (εὐχαριστέω, 1 Кор. 11:24) – це перше слово, з якого почалася Вечеря Господня в таємній єрусалимській світлиці. Подяка – це почуття властиве не лише Вечері Господній. Хтось сказав: «Подяка – це повітря, яким живе Церква». Це не тільки поетичне, а й глибоко правильне визначення. Святе Письмо закликає: «За все дякувати» (1 Сол. 5:18). Але вдячність, яку ми відчуваємо, куштуючи Трапезу Господню, істотно відрізняється від звичайної подяки, яку підносять діти Божі у відповідь на побачені справи Отця Небесного.

Ми повинні дякувати Господу за всі благословення, які Він виливає на нас. Ми також намагаємося дякувати Йому за ті труднощі, негаразди і неприємності, які трапляються з нами, хоча часом це варто серйозних зусиль і подяка далеко не завжди виривається просто і природньо з виснаженої бідами душі. Але крила віри допомагають піднятися вгору і подякувати за все, знаючи, що люблячий Батько не допустить нічого такого, що служило б на благо Його чад.

Але подяка на Вечері Господній насамперед відрізняється тим, що це є першооснова всіх подяк. Вона не стільки є подякою за певні дарунки Божі, скільки подякою за саме стан віруючого, як дитини Божої.

Подяка на Вечері Господній, це, за висловом О. Шмемана «досвід раю». Вона як би переносить до престолу, який бачив Ап. Іван в Одкровенні, перебуваючи, на о. Патмос, і з'єднує з гімном, який проголошує «славу і честь, і подяку Тому, Хто сидить на престолі, та живе віки вічні...» (Об. 4:9). Це більше, ніж подяка безгріховності Адама, який бачив Бога тільки як Творця і Вседержителя, волею Якого все існує та створене все, але це подяка викупленої та усиновленої людини, що має досвід відступу і вільного обрання Бога.

Таким чином, участь у Вечері Господній неминує викликає в людині почуття глибокої вдячності Богу як Отцю за все, що Він зробив і ще зробіть в світі і в Церкві Христовій: за весь тернистий шлях до Небесного Єрусалиму, який почався від творіння і пройшов через гріхопадіння, відродження і освячення. Ця подяка перш за все за відношення Бога-Отця до людей, яке виявилось не в гніві, а в любові незбагненній. Любові, що віддає найдорожче – Сина Єдинонародженого за відкидаючих та ненавидячих Віддаючого.

2.5 Вечеря Господня — це спілкування (койнонія)

Вечеря Господня встановлювалася Христом і завжди проводилася не як індивідуальна, особиста, а як загальна, спільна трапеза. Неможливо уявити, щоб вона проводилася як прийняття хліба тільки для себе. Спілкування починається з того моменту, «коли ви збираєтеся до церкви ...» (1 Кор. 11:18). Так починає наставляння про правильне проведення Вечері Господньої Ап. Павло. «Зібратися Церквою, – в поняттях раннього

християнства, — пише Грегорі Дікс, відомий літургіст англiканської церкви, — значить утворити такі збори, мета яких виявити Церкву»^[5]. Тобто, це не просто увійти під стріху молитовного будинку і вступити в розмову з братами і сестрами. «Ви, — каже Апостол, — тіло Христове, а одноосiбно — члени» (1 Кор. 12:27). Виявити і засвідчити перед світом і перед Богом таємницю Церкви покликане будь-яке богослужіння, але особливим чином це проявляється в зборах, на яких відбувається Вечеря Господня. Саме тому Вечеря Господня недопустима без спілкування дітей Божих між собою.

Під час свого земного мандрування Церква покликана підтримувати і озвивати спілкування серед віруючих, і спілкування з Триєдиним Богом. Для цього використовується Божественне слово, що об'єднує членів церкви, а також священнодійства, зокрема Вечеря Господня. Якщо сприймати хліболомання не тільки як спогад минулого, а як реальне з'ясування стосунків з Сином Божим, то це означає, що відбувається таємниче і незбагненне спілкування з Отцем через Сина в Дусі Святому, тобто відбувається тринітарне спілкування. При цьому слід мати на увазі, що практика спілкування як койнонії при здійсненні Вечері не є початковою точкою, яка об'єднує людей. Вона просто виявляє те спілкування, яке діти Божі мають з Отцем і один з одним. Апостол Іван пише: «Коли ж ходимо в світлі, як Сам Він у світлі, то маємо спільність (κοινωνία — койнонія) один з одним, і кров Ісуса Христа, Його Сина, очищує нас від усякого гріха» (1 Ін. 1:7).

«Койнонія» — це складне поняття, яке означає глибоке спілкування, яке відбувається як зв'язок, як участь в радості й прикрасі один одного, це формування спільності. Койнонія — це повсякденне життя церкви і особливий момент церковного спілкування — Вечеря, де відбувається кульмінація зустрічі людей з Христом. Койнонія під час хліболомання пов'язує членів церкви між собою і з Господом і таким чином пов'язує видимий і невидимий світ, і цей зв'язок є безперечною умовою збереження таємниці порятунку і стверджує життя благодаті, завдяки якій ми стаємо «причасниками (κοινωνία) божественного ества» (2 Пет. 1:4). Як здійснюється ця складова Вечері в онлайн хліболоманні, сказати важко.

2.6 Вечеря Господня — це освячення

88

У посланні до Коринтянської церкви Ап. Павло вказує на освячуючу дію Вечері Господньої: «Нехай же людина випробовує себе, і так нехай хліб їсть і з чаші хай п'є. Бо хто їсть і п'є негідно, не розважаючи про тіло, той суд собі їсть і п'є! Через це поміж вами багато недужих та хворих, і багато-хто заснули» (1 Кор. 11.28-30).

У цих словах постає вже не загальноцерковна, еклезіологічна сторона Вечері Господньої, а глибоко особиста, або екзистенціальна її особливість. Можна нескінченно дивуватися Божественної премудрості, яка так тісно

^[5] Dom Gregory Dix, *The shape of the liturgy* (Bloomsbury Publishing, 2015), 20.

пов'язала в одному встановленні прилучення до церковного, вселенського початку і пильна увага до особистого, приватного, персонального положенню кожного учасника.

Куштування Вечері Господньої звершує приватне очищення і освячення кожного члена Тіла – Церкви Христової не магічно, від куштування хліба і вина, а шляхом відділення від гріха через відсікання непотрібних-Господу проявів і почуттів, і, з іншого боку, через зміцнення в благодаті, вказуючи на Христа. Мартін Лютер писав, що: «Не тілесним куштуванням і питтям здійснюється відпущення гріхів, але Голгофської жертвою Ісуса Христа, яка сприймається вірою⁶¹. Це точне євангельське визначення, так як освячення не відбувається «автоматично», без участі самої людини. Але як конкретно проявляється віра того хто залучається?

Ап. Павло каже, що людина, яка бажає брати участь у Вечері Господній, повинна перш випробувати себе, чи готова вона? Якщо вона в конфлікті з ким-небудь, якщо вона скоїла свідомий гріх або перебуває в гріху до цієї години, то, відчувши себе, вона повинна неодмінно покаятися, тобто не просто оплакати свій гріх, але вольовим актом, з Божою допомогою, залишити його.

Таким чином, розкавшись і залишивши гріх, дитя Боже зійшло на новий щабель освячення. Якщо ж людина не розкалася, і буде споживати від хліба і чаші, то для її ж блага Бог змушений допустити хворобу, неміч і страждання плоті. І рука Божа буде тяжіти над людиною до тих пір, поки вона не покається і не стане чистішою і святішою. Непорушна воля Божа полягає в нашому постійному освяченні. Якщо люди ухиляються від освячення, то Бог знову через страждання направляє їх на цей шлях. Виникає парадоксальна ситуація: прилучення Тіла й Крові Христа, що має зцілюючу дію, виявляється для деяких болючим, а часом і смертельним. Зцілююча сила Христа іноді виявляється смертоносна для плоті. Але винна в цьому сама людина, якщо вона не визнає себе, а називаючись ім'ям Христовим, залишається в недоліках і костеніє в гріхах. Тому результат куштування хліба і вина на Вечері Господній іноді є картину, описану Ап. Павлом в посланні до Коринтян: «Через це поміж вами багато недужих та хворих, і не мало вмирає» (1 Кор. 11:30).

Підсвідомо відчуваючи таку очищаючу дію Вечері Господньої, деякі віруючі, знаючи за собою незалишені гріхи, ухиляються від участі в ній. Якщо це робиться для того, щоб примиритися або виправити свої шляхи – це цілком виправдане і бажане самоусунення. Але якщо людина нічого не виправляє у своєму житті і не думає виправляти, але, відчуваючи можливість покарання від Господа, ухиляється від Нього, то вона подібна хворому, який не бажає лікуватися. Краще для людини зі страху покарання від Господа тут, на землі, і в стражданнях плоті увійти в Царство Небесне, ніж, ухилившись від покарання, безболісно прожити земне

⁶¹ М Лютер, *Краткий катехизис*, ПИКОРП (Минск: Фонд «Лютеранское наследие», 1996), отдел 5, п.3.

життя і опинитися поза брамою вічності. Тому Ап. Павло пише: «Якби ми судили самі себе, то не були б судимі; будучи ж судимі, караємось від Господа, щоб не бути засудженими зі світом» (1 Кор. 11: 32-33). З цього випливає, що не потрібно без крайньої необхідності утримуватися від участі в Вечері Господній.

Таким чином, важлива роль Вечері в тому, що через оновлення пока-
 янням перед люстерком Святого Письма і самим Ісусом, при самовип-
 робуванні і гідній/негідній участі, вона допомагає формувати особисту
 святість тих, хто попередньо отримав позиційну святість від Христа.

2.7 Вечеря Господня — це запорука майбутнього

Ісус Христос, встановлюючи Вечерю Господню, говорив: «Кажу ж вам, що віднині не питиму Я від цього плоду виноградного аж до дня, коли з вами його новим питиму в Царстві Мого Отця» (Мт. 26:29). Іншими сло-
 вами, участь в цій трапезі збуджує і оновлює есхатологічну надію християн.

Вечерю Господню часто називають «Вечерею Царства» і це не випад-
 ково, бо вона відкриває бачення майбутнього Царства Небесного, в яко-
 му відбудеться остаточне оновлення всього існуючого в світі. У цьому
 сенсі Вечеря Господня — передчуття цього бажаного Царства. За висло-
 вом проф. А.Т. Ніколайнена: «Кожна сучасна Євхаристія в певному сенсі
 є «передостання», так як наступна може бути повним святкуванням
 Царстві Божому»^[7]. Наступна трапеза може бути тим святкуванням, на
 яке вказував Господь Ісус Христос Своїм учням: «і Я вам заповітую Цар-
 ство, як Отець Мій Мені заповів, щоб ви в Царстві Моїм споживали й
 пили за столом Моїм...» (Лк. 22:29-30). Тому О. Шмеман визначив Вече-
 рю Господню як: «таїнство прищестя воскреслого Господа, таїнство
 зустрічі і спілкування з Ним за Його трапезою, в Його Царстві ...»^[8].

Таким чином, Вечеря Господня нагадує і являє всім присутнім зорю
 таємничого, передвічного Царства Божого, вказує на необхідність підго-
 товки до цього Царства, здійснює рух і сходження Церкви до Нього.
 Саме в таке русло направляють нас слова Ап. Павла, що вказують, що
 робити цю трапезу тут на землі Церква Христова буде «аж доки Він
 прийде!» (1 Кор. 11.26).

Християнство з перших століть свого існування, вбачало в Вечері Гос-
 подній не тільки сподівання і надію майбутнього Царства Божого, а й
 запоруку майбутнього спокутування людського тіла, що подається в
 зримій, відчутній формі. Що це означає? Щоб поширити спокутування
 не тільки на дух і на душу, а й на тіло, Ісусу Христу необхідно було пост-
 раждати не тільки душею (тобто віддати життя) і духом (пережити духов-
 ну розлуку з Богом: «Отче, нащо Ти покинув Мене?»), але і прийняти

^[7] А.Т. Ніколайнен, «Євхаристія в світле дослідований Священного Писання
 Нового Завета», *Богословские труды* 11 (1973), 189

^[8] Александр Шмеман, *Євхаристія. Таїнство царства* (Париж: YMCA-Press,
 1988), 53

плоть, і постраждати нею: «А що діти стали спільниками тіла та крові, то й Він став учасником їхнім ...» (Евр.2.14). Тобто, для знищення гріха у плоті Бог послав Сина Свого в подобі гріховній в жертву за гріх. Христові плоті – це єдина плоті, яка перемогла смерть та подалала тління. І тому, долучаючись Тіла й Крові Христа при куштуванні хліба і вина, люди приєднуються до Христової перемоги над смертю. І як смерть не змогла утримати Господа нашого, так вона не зможе утримати і наше тіло в день пришествя Ісуса Христа за своїми викупленими. Тому, приймаючи хліб і вино, а в духовному світі в цей час вірою долучаючись Тіла й Крові Христа, діти Божі отримують наочну заставу майбутнього спокутування власної плоті.

Вечеря Господня як заставка Прийдешнього являє правдиве світло, що йде, за висловом М.Бердяєва, не тільки з минулого, а й від майбутнього, і тим самим вона зміцнює нас в творенні Царства Небесного. Недаремно рання церква чекала приходу Царства і молилася про його прихід і раннім літургійним вигуком було «Маранафа». Як пише Іван Зізіулас: «Це вираз (1 Кор. 16:22; Об. 22:20; пор. Дидахе 10: 6) в своїх двох можливих значеннях, ставить перед екзегетами якусь проблему (Маран-афа = Господь гряде; Марана-фа = Прийди, Господи!)»⁹¹. І далі він наполягає, що це не випадкова гра слів, але ця двозначність висловлює і молитву-бажання, щоб Господь прийшов і твердо впевненість, що Він неминуче гряде.

3. ЛІТУРГІЙНА ПРАКТИКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЄВХАРИСТИЧНОЇ СУТНОСТІ

Все літургійні форми проведення Вечері Господньої в умовах карантину визначаються розумінням її сутності. Залежно від акцентів, які робить служитель (служителі) кожної помісної церкви, вибирається метод проведення хліболамання в кризових умовах карантину. Одна громада підкреслює спогад, інша освячення, якась – саме долучення і це формує практичний підхід до здійснення священнодійства. В ідеалі всі євхаристійні характеристики повинні бути гармонійно збалансовані і сам простір Вечері повинен забезпечувати зустріч Христа з учасником Вечері. Тобто літургійна практика повинна створити умови для реалізації енкаунтеру з Ісусом. На практиці це виходить не завжди, тому аналізований документ Одеської семінарії пропонує чотири патерна проведення Вечері в умовах жорсткого карантину. Розглянемо їх докладніше.

3.1 Перенесення

Перший варіант рекомендує перенесення Вечері на після карантинний час. Позитивні аспекти такого рішення сформульовані наступним чином:

⁹¹ Иоанн Зизиулас, «Евхаристия. Некоторые библейские аспекты», *Символ*, вып. 24 (1990 г.), 20

- ◆ «З причини того, що в Писанні немає чітких вказівок про періодичність проведення Вечері Господньої (Лук.22: 19), то немає гріха або порушення з біблійної або богословської точки зору в перенесенні Вечері Господньої на більш пізній час. У радянський період були часи, коли Вечеря відбувалася нерегулярно, а по можливості^[10].
- ◆ Переносячи Вечерю, помісна церква відповідно до найбільшої заповіді (Мф. 22:39) проявляє любов і турботу про ближніх в період небезпеки інфікування COVID-19.
- ◆ Помісна церква не порушує встановлені умови карантину і приписи лікарів, проявляючи соціальну відповідальність і зберігаючи добре свідчення перед зовнішніми (1Пет. 2:12-17).

Негативні аспекти:

- ◆ Відсутність спілкування в чаші і хлібі поряд з відсутністю фізичного спілкування послаблює єднання помісної церкви (1 Кор.10:16-17).
- ◆ Порушується звичайний ритм регулярного здійснення Вечері Господньої.
- ◆ Втрачається практика духовної підготовки до Вечері, дослідження себе на предмет відповідності (1 Кор. 11:28), а також сповіді учасника.
- ◆ Смерть Господня вона сповіщається в Церкві святих через видимі знаки (1 Кор.11:26)^[11].

Головною богословською основою пропозиції перенести хліболамання на після карантинний час є заповідь любові до ближнього (Мр. 12:31; Як. 2: 8) і біблійна соціальна етика. Перенесення хліболамання є найбезпечнішим, з точки зору епідемії, варіантом, тому що він має на увазі – краще потерпіти незручності членам церкви, ніж піддати потенційної небезпеки не членів. Якщо виходити з принципу смирення і любові, то цей варіант виглядає одним з найпривабливіших, хоча він конфліктує з принципом особистої аскетичності і сакраментології. Особиста аскетика передбачає дисципліну освячення, частиною якої є участь у Вечері Господній (див. 2.6). Йдеться про самовипробування, яке кожен віруючий проводить в своєму серці перед Вечерею^[12].

Головні втрати в цьому варіанті з богословської точки зору, можна оцінити як ослаблення духовного спілкування (співучасті, кайнонії Дії 2:42). Християнин є християнином тільки якщо він живе в солідарності і в спілкуванні з іншими послідовниками, але особливе євхаристійне, тобто

^[10] Перед Другою світовою війною, в пік атеїстичних гонінь на віруючих, хліболамання відбувалося нерегулярно і небагатьма дуже літніми дияконами, що залишилися на волі. Наприклад, А. Шукіна описує, що в 1938 р. в Одесі, хліболамання здійснював таємно, по домівках, старий диякон П.Т. Маклаков (Тетяна Іванова, Перша Одеська церква ЄХБ в документах і свідченнях (Одеса: Перша одеська церква ЄХБ, 2019), 156-57)

^[11] Бандура і др., «Проведення Вечері Господньої в умовах карантину».

^[12] Докладніше див. Тарас Дятлик, «Богословсько-екзегетический анализ темы суда в Вечере Господней», *Практична філософія*, 2018 г.

повне спілкування у нього може бути тільки з людьми одного Духа, за одним Столом Господнім. Загальна трапеза створює ойкос, єдиний будинок, маніфестацією чого стає Вечеря Господня. Вона ж оновлює надію на останню шлюбну Вечерю Агнця, тому затримка або рідкісна участь у Вечері послаблює цю надію, притуплює кайнонію християн.

Не дивно, що для багатьох християн рішення відсунути участь в євхаристії на невизначений термін здається дуже сумним і навіть неприпустимим. Це почуття дуже поетично висловив Іван Лещук: «Богослужіння не зупиняється ніколи. Чуєте, ніколи! Ніколи, ніде, і ніким. При самій великій біді. Пандемії, війні, чумі. Віртуальної, реальної, манії. І навіть, коли зруйнований храм. І навіть, коли не залишилося каменя на камені. При забитому, закритому храмі. Богослужіння починається не в храмі. Богослужіння не зупиняється ніколи»^[13]. По суті, І. Лещук пропонує проводити богослужіння, і в тому числі Вечерю, на будь-якому місці, в нашому випадку, в колі сім'ї, яка перебуває на карантині: «Євхаристія відбувається завжди! Форс-мажор очищає догми. Гамує наш чин, літургії. Причастя відбувається завжди! ... Трапеза відбувається завжди. По домівках, самотнім келіям. Кожна світлиця – храм. Двоє чи троє – церква. У кожному будинку, глава – священник. Єпископ, диякон, пастир. А якщо сім'я без чоловіка, батька чи брата? Служіння робить дружина, жінка, мати, сестра! Христос завжди посеред своїх!»^[14] Пріоритетність і важливість Вечері цілком зрозумілі і для багатьох сам факт вчинення та особистої участі в Хліболаманні здається важливіше всіх можливих негативних наслідків. Саме таке рішення описано в другому варіанті проведення Вечері.

3.2. У родинному колі (особисто)

Цей спосіб проведення хліболамання в умовах карантину заснований на уявленні, що Вечеря відображає виключно особисті взаємини християнина і Христа і залежить тільки від правильності віри, яка встановлює зв'язок з Ісусом. Він описаний як можливість кожному християнину в колі сім'ї або, якщо сім'я не поділяє його погляди, на самоті виконати заповідь за зразком, зазначеним в Євангеліях на тих елементах, які йому доступні. В ідеалі це хліб і вино або виноградний сік, але у випадку їх відсутності з тим, що є в його розпорядженні. Церква, ієрархія служителів, порядок, традиції і т.д. вважаються бажаними, але не обов'язковими або взагалі не мають значення. Таке ставлення застосовується у форс-мажорних обставинах.

Одним з різновидів такого підходу є уявлення про домашню церкву (Рим. 16:4; 1 Кор. 16:19; Фил. 1:2), як про сім'ю або про обмежене коло родичів і друзів^[15]. В цьому випадку, не тільки в умовах карантину, а й у

^[13] Іван Лещук, «Записки смутного времени», *Богомыслие*, спецвыпуск, №26, 2020.

^[14] Там само.

^[15] Докладніше див. А. Гейченко *Домашняя церковь в отечественной баптистской экклесиологии и современной библеистике* // *Богомыслие*, спецвыпуск, №26, 2020.

звичайних обставинах, хліболамання відбувається або патроном (лідером) цієї групи або будь-яким членом спільноти. Базовою інтенцією в такому випадку є уявлення, що церква виникає там, де зібралися двоє або троє. Поняття святості в такому випадку як правило зводиться до ідеї позиційної святості у Христі і самооцінці кожного, хто бере участь. Також певне значення має уявлення про святість лідера і його найближчого оточення. Вечеря в такому випадку найчастіше стає відкритою. Спільнота не несе відповідальності за своїх членів, хоча взагалі поняття громади в такому випадку відокремити від поняття релігійна громада досить складно.

Досліджуваний документ відзначає позитивні і негативні аспекти такого підходу.

«Позитивні аспекти:

- ◆ При такому підході не припиняється звичний процес регулярної участі у Вечері Господній, хоча і відбувається він у нестандартних умовах і в розріз зі встановленою практикою.
- ◆ Дотримуються умови карантину і соціальної ізоляції (1 Пет. 2:12-17). Всі члени церкви в колі своєї родини можуть без страху і побоювання взяти участь в заповіді Господній.

Негативні аспекти:

- ◆ При такому підході немає належного організатора Вечері. Згідно історично прийнятим в братстві звичаями, хрещення і Вечерю Господню зазвичай робить пастор церкви або за його дорученням будь-хто інший.^[16]
- ◆ Невідомі всі учасники таїнства. У церкві немає можливості здійснювати церковну дисципліну (1 Кор. 11:27). Люди, що знаходяться на церковному зауваженні (зауваження або відлучення) можуть брати участь у Вечері Господній (1 Кор. 5:11-13).
- ◆ Через відсутність досвідченості або через нехтування можливі маніпуляції з елементами заповіді (1 Кор. 11:20-22,33-34).
- ◆ Дуже важливо, що при такому підході втрачається, притаманна Вечері Господній «кайнонія», співучасть, спільність або єднання помісної церкви (1 Кор. 10:16-17). Церква розпадається на родинні групи, тоді як Церква включає в себе представників різних вікових груп, статей, національностей (1 Кор. 11:33-34).
- ◆ Пастори (само) усуваються від відповідальності за Боже стадо. Один з важливих ознак Церкви за вченням реформаторів – вірне здійснення таїнств – не береться.

^[16] 8. В каждой общине крещение, хлебопреломление и бракосочетание совершается рукоположенными пресвитерами. Но при отсутствии таковых, эти действия могут совершаться и не рукоположенными членами общины, однако только по поручению Церкви». 28 октября 1944г. «Положение о Союзе евангельских христиан и баптистов» http://mbchurch.ru/publications/brotherly_journal/150/

- ◆ Замість єднання Вечеря Господня може сприяти індивідуалізму в церкві, оскільки такий підхід може говорити, що особиста участь у Вечорі важливіше общинної трапези, «спільної справи» (літургія) і подяки (євхаристія) (1 Кор. 11:33-34).
- ◆ Не зовсім зрозуміло, в такому випадку, яким еклезіологічним статусом володіє сім'я. Сучасні спроби прочитати біблійне поняття «домашньої церкви» через призму сучасного поняття сім'ї явно не потрапляють у ціль, оскільки домашні церкви в Новому Завіті були насамперед церквами, які збиралися в будинках деяких членів.
- ◆ Відхід про прийнятого порядку проведення Вечері деякими церквами може сприяти виникненню розбіжностей і непорозумінь серед церков братства (Ін. 17:21)¹⁷¹.

Навіть поверховий погляд на плюси і мінуси такого підходу показує, що хоча автори документа намагалися бути об'єктивними, все-таки вони позначили значно більше недоліків, ніж позитивних елементів в цьому підході. Але треба сказати, що розуміння загального священства і безмежність благодаті, що не обмежена стінами молитовних будинків або діями служителів – це цілком євангельське уявлення. Ап. Петро пише цілком виразно про віруючих, як про живі камені, які повинні влаштуватися в дім духовий, на священство святе (1 Пет. 2:5) і далі він продовжує: «Але ви – вибраний рід, священство царське, народ святий, люди, власності Божої, щоб звіщати чесноти Того, Хто покликав вас із темряви до дивного світла Свого, » (1 Пет. 2:9).

Ці заяви Апостола, звернені до всіх членів церкви ніби дозволяють будь-кому здійснювати священницьке служіння хліболамання, але Ап. Петро в цьому ж посланні вказує на різні служіння в будівництві благодаті Божої і на індивідуальні служіння кожного один одному (1 Пет. 4:10-11), а не тільки на взаємовідносини кожного з Богом. Особливо він підкреслює пасторську роль (1 Пет. 5:1-5). Таким чином, хоча благодать виливається не лише через служителя, але через будь-яке чадо Боже, щодо служіння не всі поставлені Богом в однакове становище. Хоча кожен християнин – священник Бога Всевишнього в сенсі особистого освячення і предстоянні за себе і за своїх ближніх, але не кожен християнин поставлений Богом для священнодійства. Христос дає дари служіння так, як Він хоче (1 Кор. 12:11). Служителі потрібні для служіння святим (тобто один одному) і для збереження порядку і дисципліни, що становить важливу частину ідеї пасти стадо Боже, доглядаючи за ним (1 Пет. 5:2).

Іншими словами, ідея здійснювати Вечерю вдома, без церкви, ігнорує божественне встановлення про помісну церкву як про Еклезію, що відбиває Тіло Христове, в якому є і слабкі і сильні члени, представники різних етносів і культур (іудеї і елліни), різного соціального стану (раби і вільні) і т.д. (1 Кор. 12:13). Тим більше, що, як показано в 2.5, одна з най-

¹⁷¹ Игорь Бандура и др., «Проведение Вечери Господней в условиях карантина», *Богомислие*, спецвыпуск, №26, 2020. – С. 8-19.

важливіших сутнісних євхаристійних характеристик є спілкування різних груп і різних членів церкви не тільки з Христом, але і один з одним, що є відсутнім в даному варіанті.

Слід зауважити, що ідея здійснення Вечері вдома, самостійно латентно вказує на глибокий сакраменталізм і на загальнодоступність благодаті. Сакраменталізм полягає в тому, що особлива увага приділяється таємничій освячувальній дії Вечері. Дійсно, якщо вважається, що неприпустимо пропустити або зробити хліболамання пізніше, то це говорить не стільки про силу віри взагалі, скільки про переконливість таємничості євхаристійної підтримки духовного життя. Інший незримий аспект, який є досить позитивним в цьому підході – це безмежна дія благодаті, не пов'язана традицією і правилами, що діє на кожного персонально. Як відомо, благодать – це благий, кращий дар, який дано людству і ім'я цього дару – Христос, який вибудовуючи Церкву, звертається до кожного особисто. Благодать Божа освячує не тільки кожного віруючого, а й їжу яку він споживає. Це відбувається через молитву (1 Тим. 4:5).

В умовах карантину ця істина стала очевидною для багатьох традицій. Навіть в православ'ї, яке завжди підкреслювало храмовість служінь і дію благодаті тільки через правильно рукопокладених служителів, визнали, що для освячення їжі або дарів не обов'язкова молитва священика. Можна зробити молитву вдома, самостійно і дар буде освячений точно так само, як і після молитви рукопокладеним служителем. Робоча група при патріархові Московському 11 квітня 2020 опублікувала наступний текст: «В умовах поширення коронавірусної інфекції, враховуючи, що у багатьох прихожан не буде можливості особисто відвідати храми в свято Входу Господнього в Єрусалим (Вербна Неділя), з благословення Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Кирила миряни можуть освятити ваші (верби) будинки наступним чином: проспівати (прочитати) тропар свята Входу Господнього в Єрусалим *«Спільне воскресіння перед твоїми страстями запевняючи, з мертвих воздвигнув Ти Лазаря, Христе Боже; тим-то й ми, як отроки, знамена перемоги носячи, Тобі, переможцеві смерті, восклицуємо: Осанна в вишніх, благословен, хто йде в ім'я Господнє»*^[18]. Іншими словами благодать і священство досягне усім віруючим.

3.3. Окремо і спільно (в церкві і будинку одночасно)

Третій підхід являє собою комбінацію індивідуального і общинного проведення хліболамання. В основі його лежить уявлення про важливість громади для здійснення Вечері Господньої, але громада розуміється не тільки як збори людей, що знаходяться в безпосередній близькості і в індивідуальному (візуальному) контакті, але як розподілена в просторі група пов'язана між собою духовними кайданами, взаємними зобов'язаннями і всебічної відповідальністю. У різних варіантах цього

^[18] <https://t.me/Patriarchrbochayagruppa/31>

підходу є спроби створити візуальний контакт і іноді навіть предметний, але ретельно уникаючи тактильного контакту і зберігаючи соціальну дистанцію через карантин.

Практично це відбувається різними шляхами. Наприклад, в деяких випадках хліболамання відбувається кількома служителями і транслюється через YouTube, а після цього диякони розвозять хліб і вино, над якими здійснена молитва по домівках в індивідуальних пакетах. Членам церкви рекомендується включити архівну відеозапис хліболамання і прийняти хліб і чашу. В іншому випадку диякони отримують право приїхати до малих груп членів церкви (5-7 чоловік), які збираються в будинку одного з них, і зробити там хліболамання як це зазвичай прийнято в церкві після того, як кілька пресвітерів зробили Вечерю в церкві транслюючи це служіння он-лайн. Іноді, при наявності технічних можливостей, Вечерю здійснюють не виходячи з машин у дворі церкви. Після ламання хліба диякони підносять хліб, а потім вино в одноразовому посуді до кожної машини і все одночасно приймають Вечерю. Можливі різні комбінації цих варіантів та інші їх різновиди.

Досліджуваний документ визначає позитивні і негативні наслідки цього підходу:

«Позитивні аспекти:

- ◆ При такій моделі вчинення Вечері Господньої не переривається.
- ◆ Організатор таїнства не викликає сумнівів щодо своєї легітимності серед тих хто беруть участь в Вечері Господній. Схожа практика застосовується при відвідуванні хворих¹⁹¹.
- ◆ Оскільки Вечеря Господня звершується служителями, вони знають учасників і можуть простежити дотримання церковної дисципліни відповідно до вимог помісної церкви (1 Кор. 11:28-32).
- ◆ Служителі церкви беруть на себе відповідальність за те, щоб члени церкви мали спільність в чаші і хлібі (1 Пет. 5:2-4).
- ◆ Оскільки Вечерю здійснюють служителі, маніпуляції з елементами таїнства виключаються.

Негативні аспекти:

- ◆ При такому підході також немає єднання («койнонії») всієї помісної церкви, фрагментарність залишається (1 Кор. 11:33).
- ◆ Деякі служителі або члени церкви можуть відмовитися від такого формату Вечері з боязні інфікувати або інфікуватися під час зборів.

¹⁹¹ Иустин-Философ описывая Вечерю в первой половине II в. замечал, что «После благодарения предстоятеля и приглашения всего народа, так называемые у нас диаконы дают каждому из присутствующих приобщаться хлеба, над которым совершено благодарение, и вина и воды, и относят к тем, которые отсутствуют» Первая апология, 65:В (Петр прот. Преображенский, *Памятники древней христианской письменности. Сочинения древних христианских апологетов, Святой Иустин Философ*, т. 3 (М.: Катков и К, 1863).

Відмова служителів проводити Вечерю або членів помісної церкви надати житло або брати участь в такому форматі Вечері Господньої може привести до образ і руйнування єдності церкви (Рим. 14:1).

- ◆ Навіть при ретельному дотриманні санітарних норм існує ймовірність інфікування учасників Вечері, що може призвести до негативних свідчень перед зовнішніми (1Пет. 2:12-17).
- ◆ Порушення закону і санітарних норм карантину може спричинити за собою адміністративні стягнення або навіть кримінальне переслідування з боку влади (Рим. 13:1-7)^[20].

Головна інтенція цього підходу в тому, щоб зберегти общинність, порядок і церковну дисципліну, єдине вчення і відчуття братньої/ сестринської присутності і в той же час максимально задовольнити вимоги карантину і зберегти один одного від зараження. Це позиція «і-і» а не «або-або». Як будь-який варіант динамічної рівноваги, позиція такого роду має багато позитивних і стільки ж негативних сторін.

Безсумнівна перевага полягає в збереженні церковності. Вечеря завжди існує в церковному просторі, тому починаються настанови Ап. Павла про Вечерю словами: «коли ви збираєтеся до церкви (ἐκκλησία)» (1 Кор. 11:18). Поза церкви немає Вечері. Христос обіцяв бути там, де двоє або троє зібрані в ім'я Його (Мф. 18:20), а не там, де ізольований одинак згадує про Нього в «вежі зі слонової кістки». Багато богословів взагалі мало не ототожнюють церкву і Євхаристію. Так, в православ'ї домінує Афанасієвське євхаристійне богослов'я, яке стверджує, що «євхаристія робить церкву», виходячи з того, що Церква — це Тіло Христа, а під час Вечері Христос сказав, вказуючи на хліб — «це є Тіло Моє». Отже, Тіло Христа виникає під час євхаристії. Правда, виникає питання — а хіба поза євхаристії Тіло Христа на землі не присутнє? Якщо знаком Божої Присутності є кожен відроджений член Церкви, то своїм життям в співтоваристві інших дітей Божих він являє Тіло Христа (разом Тіло, а порізно — члени Рим. 12:5; 1 Кор. 12:27). Значить Тіло Христа не виявляється Вечерею, але Вечеря демонструє громаду, як Тіло Христа. Іншими словами, Тіло Христа, відбите в громаді вірних, існує до євхаристії і поза нею, але збираючись разом і чекаючи один одного (1 Кор. 11:33) громада свідчить світу про живого Христа, чинною любов'ю. Тому вечерю можна здійснювати тільки в рамках громади.

98

В умовах карантину актуальним питанням стає — чи повинна спільнота збиратися разом, візуалізуючись в одному географічному локусі або вона може залишатися і бути спільнотою без фізичної присутності? Що збирає спільноту? Одне приміщення? Один Дух? Одне слово? Не секрет, що не всі зібрані в одному приміщенні становлять одну спільноту, також не всі ті, хто слухає Слово є громадою. Один Дух безумовно об'єднує громаду, але його важко верифікувати і вказати — хто має, а хто не має

^[20] Игорь Бандура и др., «Проведение Вечери Господней в условиях карантина», *Богомыслие*, спецвыпуск, №26, 2020. — С. 8-19.

цей Дух. Для видимої громади потрібні видимі знаки. Для невидимого Тіла Христового такі знаки не потрібні. Господь знає Своїх. Але в видимому світі завжди є межа, що відділяє тіло від не тіла. Якщо Вечеря відбувається в просторі видимої громади і тільки для членів церкви, то цілком можливо, що видимим знаком громади, як спільноти святих будуть дисципліна і порядок. Саме дисципліна і порядок, за одностайною думкою всієї радикальної реформації, створюють кордони помісної церкви.

В умовах карантину проблема кордонів церкви стоїть особливо гостро. Євген Бахмутський в статті про Вечерю в умовах карантину справедливо підкреслює важливість спільнотності, однак, маючи на увазі, що без фізичної присутності спільнота не є спільнотою, він не вказує на найважливішу видиму ознаку спільнотності. Він пише: «Церква – це спільнота віруючих, поєднаних спільною вірою в Євангеліє, відроджених від Слова Божого, хрещених Духом Святим в одне тіло Церкви (1 Кор. 12:13, Еф. 4:3–, 1 Пет. 1:23)»^[21]. Це абсолютно вірний опис, але він не є достатньою ознакою помісної церкви. Він не виділяє специфіку помісної церкви і не відокремлює громаду однієї традиції від іншої, тому що це визначення може застосувати до себе будь-яка християнська організація. Чи не будь-яка спільнота відроджених віруючих стає церквою. Щоб стати церквою мало мати віру і слухати правильне Слово, навіть мало зібратися в одному приміщенні.

Зібратися для слухання Слова Божого може і релігійна громада, але помісна церква створюється дисципліною, порядком і взаємною відповідальністю членів. Тобто це співтовариство відкрите для благовістя і залучення слухачів, але суворе при прийомі в члени. Це не сектантська замкнутість, але біблійна селекційність. Справжня церква служить любов'ю всім, сповіщає спасіння всім, але приєднує до себе тільки через правдиве покаяння і водне хрещення тих, хто продемонстрував плоди покаяння. Таким чином общинність, що розуміється як фіксоване членство з правилами прийому і відлучення є один з головних еклезіологічних ознак помісної церкви і саме він виявляється самим сумнівним при віртуальних технологіях Вечері Господньої. У цьому сенсі комбінований варіант є одним з найбільш вдалих, хоча, напевно, невіддале в ньому – це можливість зараження навіть при дотриманні всіх юридичних норм соціальної дистанції. Правда, треба визнати, що точно така ж ймовірність зараження існує при відвідуванні будь-якого продуктового магазину, в якому найретельнішим чином дотримуються правил санітарії і дистанціювання.

3.4 Вечеря он-лайн

Останній, четвертий варіант являє найсучасніший, цифровий підхід, який багатьма не береться саме в силу своєї новизни і незвичайності, але який змушує осмислити багато богословські аспекти літургії і Вечері Господньої.

^[21] Евгений Бахмутский, *Вечеря и коронавирус – что делать?* <https://www.ekklesia.ru/materials/pastorstvo/vecherya-i-koronavirus-chto-delat/>

Суть цього підходу в тому, що служитель здійснює хліболамання без фізичної участі громади, а всі члени церкви беруть участь в богослужінні, спостерігаючи, що відбувається через відеотрансляцію в реальному часі. У момент молитви над хлібом і чашею всі моляться в своїх будинках і приймають заздалегідь приготовані евхаристійні елементи самостійно, але одночасно з пастором.

Як відзначають автори документа, що описує цей підхід, у нього є і позитивні і негативні сторони.

«Позитивні аспекти:

- ◆ При такій моделі вчинення Вечері Господньої не переривається (Лук. 22:19), хоча і відбувається в екстремальних умовах.
- ◆ Молитва і весь хід Вечері відбувається пастором помісної церкви.
- ◆ В учасників заповіді немає небезпеки і страху бути інфікованим. Вимоги карантину і санітарні норми будуть дотримані (1Пет. 2:13).
- ◆ Порядок здійснення Вечері залишається наближеним до прийнятої традиції.
- ◆ При використанні одного із засобів зв'язку (наприклад Zoom) члени церкви можуть бачити один одного під час Вечері. Створюється ефект реальної присутності інших людей. Для середніх і великих церков (більше 100 членів) цей підхід може бути неможливим.

Негативні аспекти:

- ◆ Вечеря Господня втрачає елемент єднання громади (1Кор. 11:33) (при використанні Zoom створюється віртуальна реальність присутності інших).
- ◆ Так як трансляція Вечері одностороння (з церкви – членам), то немає можливості слідувати нормам церковної дисципліни, виникає потенційна можливість участі для всіх бажаючих. Вечеря стає відкритою (1Кор. 5:11-13).
- ◆ Використання такого підходу міськими або більш технічно розвиненими церквами може розколоти братство по лінії прийняття / неприйняття даного формату проведення таїнства (Ін. 17:21)^[22].

Цей підхід практикує абсолютно відкрити Вечерю. Служителі не мають зворотного зв'язку і не знають – хто бере участь в Вечері, а хто не бере участь. Межі помісної церкви відкриті. Хоча в цьому випадку створюється враження, що формується віртуальна громада, але насправді, Вечеря, максимально імітуючи церковне зібрання, реально перетворюється в суто індивідуальну справу людини і Бога. Імітація громади відбувається навіть не на візуальному рівні, як у разі ЗУМ зборів, де кожен може бачити і чути кожного, а на рівні уяви, тому що кожен бачить тільки служителя, а не інших членів церкви і представляє, що його брати

^[22] Игорь Бандура и др., «Проведение Вечери Господней в условиях карантина», *Богомыслие*, спецвыпуск, №26, 2020. – С. 8-19.

і сестри в цей момент теж моляться і беруть хліб і чашу. Таке цифрове спілкування забезпечує лише вертикально-ієрархічні зв'язку, але по-вністю відрізає горизонтальні зв'язки членів церкви між собою. Якщо громада має технічні можливості здійснити аналогічне богослужіння через ЗУМ (або інший комунікатор) так, щоб підключити всіх (або майже всіх) членів церкви і дати їм можливість молитися, співати та хвалити в реальному часі, а також зробити Вечерю таким чином, то це знімає таке заперечення проти цього євхаристійного підходу.

Цілком можливо, що розвиток цифрових технологій, повторення епідемій і політичні маніпуляції створять умови для розвитку онлайн літургії. Папа римський Франциск ще 1 червня 2014 р виголосив проповідь, яка закликає переносити богослужіння в онлайн простір. Головний редактор журналу *La Civiltà Cattolica* Антоніо Спадаро в своїй книзі «Кібертеологія: осмислюючи християнство в епоху інтернету»^[23], виданої задовго до карантину, (2014 р.) спираючись на теоретичні роботи таких авторів, як Маршалл Маклюєн, Пітер Леві і Тейяр де Шарден, глибоко аналізує різні аспекти впливу Інтернету на Церкву і її організацію, на наше розуміння одкровення, благодаті, літургії, таїнств та інших класичних богословських тем. Він справедливо вказує, що цифрове середовище – це не просто зовнішній інструмент, який полегшує спілкування людей, але це новий «антропологічний простір», якій змінює те, як люди думають, знають, і виражають себе. Природно, це вимагає нового розуміння віри. З погляду Спадаро таїнства не можуть бути здійснені через інтернет. Долучитися до них можна тільки фізично. Але вже зараз цілком зрозуміло, що в посткоронавірусну епоху чимало церков перейдуть в Інтернет зберігаючи спільнотність, спільне молитовне і соціальне життя, спільне прославляння і шукаючи нові форми спільного поклоніння. Постає на наших очах епоха, буде відрізнитися відокремленістю і життям в онлайн, заради «безпеки людства». Ці дві особливості виникаючого часу нададуть серйозних змін на церковне життя.

Якщо подібний розвиток подій реалістичний, то виникає ще одне найважливіше богословське питання: як відбувається духовне спілкування людей між собою? Що формує таке спілкування? В якому середовищі воно може відбуватися? Чи відрізняється душевне спілкування близьких людей від духовного спілкування їх між собою?

Душевне спілкування – це спілкування на соціально-культурному рівні, комунікація на вербальному і невербальному рівні, яка відбувається за допомогою слів, жестів, а також мовою тіла, міміки і т.д. Такого роду спілкування цілком можливо перенести в онлайн і здійснювати в реальному часі. Однак, за загально християнським переконання, між людьми може виникнути спілкування не тільки на душевному, а й на духовному рівні. Це спілкування відбувається як контакт духу з духом.

^[23] Antonio Spadaro, *Cybertheology: Thinking Christianity in the Era of the Internet* (New York: Fordham Univ Press, 2014).

Ап. Павло розділяє душевну і духовну, вважаючи, що «людина тілесна не приймає того, що від Божого Духа, бо їй це глупота, і зрозуміти її не може, бо вони розуміються тільки духовно. Духовна ж людина судить усе, а її судити ніхто не може» (1 Кор. 2:14-15). А людина постає тут, як той, хто не знає Бога, але можливо культурний і вміє спілкуватися, а духовний – це відроджений віруючий, що знаходиться в активному спілкуванні з Духом Божим і відчуває дух інших людей.

Новий Завіт вказує на людину як на трьох складну істоту (1 Сол. 5:23) і тим самим демонструє сьогодення, повноцінне спілкування як когнітивний процес на всіх рівнях пізнання (інформаційному, раціональному, емоційному, і звичайно духовному). Письмо показує, що духовні істоти реагували на присутність Христа (Лк. 4:34), один з дарів Духа полягає в розрізненні духів (1 Кор. 12:10). Іншими словами, духовний контакт – важлива складова життя відродженої людини. Якщо це так, то як далеко простягається вплив одного людського духу на іншого? Чи можна мати не тільки душевне, але і духовне спілкування на відстані?

Це повинно стати предметом додаткового богословського дослідження, тому що хоча в більшості випадків, описаних в Писанні, дух реагує на інший дух при відносно близькій дистанції, все ж є натяки на те, що духовні процеси можуть управлятися і на відстані (1 Кор. 5: 3-5). Таким чином, питання духовного спілкування в режимі он-лайн залишається відкритим.

4. ПРАКТИЧНИЙ ДИСКУРС ВЕЧЕРІ ГОСПОДНЬОЇ

Одним з найважливіших аспектів міркувань стосовно літургійного порядку проведення Вечері Господньої є проблема актуалізації сакраментальної присутності Христа в Євхаристії. Іншими словами, як би вірно не розумілася і не дотримувалася догматична основа Вечері, чи завжди вона буде мати реальну, а не тільки ментальну дію? І чи буде незрима і дієва присутність Христа на Вечері реальним для всіх хто беруть участь в цій трапезі? За яких умов кожен учасник хліболамання може пережити благодатну дію Христа? Чи залежить це від тих, хто долучаються до хліба і вина або це залежить тільки від Господа, від законності самої дії і т.д.? Ці питання стають особливо гострими через неможливість здійснити Вечерю в звичних літургійних умовах, а здійснювати її або частково, або повністю онлайн.

В історичних церквах сформувалося уявлення про те, що через таїнства Бог передає благодать і оскільки благодать виходить виключно від Бога і визначається Його обітницями, вона не може залежати від якостей служителя, що здійснює таїнства і від готовності або неготовності приймати таїнство. Це вчення отримало назву *ex opere operato* (досл. В силу самої дії – тобто результат виникає в силу вчинення дії як такої). У католицькому катехізисі воно представлено так: «таїнства діють самим

фактом свого скоєння (ex Orega operato), тобто в силу рятівної справи Христа, досконало, раз і назавжди. Звідси випливає, що «таїнство здійснюється не в силу праведності людини, яка приймає його, але в силу всемогутності Божої»^[24]. В православ'ї, хоча формула ex orega operato не артикулюється, але суть її зберігається. Так, казанський архієпископ Антоній (Амфітеатров) в своїй класичній праці з догматичного богослов'я пише: «Як благодать Божа подається від Бога марно, без наших заслуг або достоїнств, а єдино заради заслуг Ісуса Христа, так здійснення таїнств, через які подається благодать, не обумовлюються ніякими заслугами або достоїнствами осіб, які звершують або сприймають її».^[25]

Тобто таїнство в традиції історичних церков створить свою дію незалежно від того, хто подає або приймає, а тільки в залежності від правильності самої дії. До певної міри таке розуміння безумовної благодаті близько кальвіністської традиції, яка підкреслює суверенність Бога і практично повну нездатність людини до актуально самостійних дій.

Основний напрямок критики такого уявлення полягає в його явній схожості з магізмом, хоча богослови історичних церков категорично заперечують цей зв'язок, вказуючи, що в магізмі людина намагається правильним обрядом підпорядкувати собі божество, а в таїнствах Христос діє по своїй обіцянці. Але незважаючи на цю внутрішню несхожість, неупереджений дослідник сприймає ex orega operato, як спробу зобов'язати Бога діяти певним чином у відповідь на правильне здійснення обряду.

Баптисти і інші євангельські християни з самого початку розглядали Вечерю Господню як дію, по зміцненню зв'язку члена Церкви з Головою, який несе поживу для кожного члена. Тобто сам Христос живить цією дією кожен клітинку Свого невидимого вселенського Тіла. У документі, який був складений ще за життя першого баптиста Джона Сміта, і доопрацьованому його послідовниками для подання менонітам Амстердама в 1612–1614 рр., говориться «що провіщення Слова і служіння Сакраменту (в оригінальному тексті – sacraments) представляє служіння Христа в Дусі, який вчить, хрестить і живить відроджених Святим Духом внутрішньо і невидимо» (Артикул 75)^[26].

Язичницька самосвідомість розподіленості світу, ясно сформульована Платоном і потреба медіатора, посередника, який зв'яже світ матеріальний і духовний, природним чином проникло і утвердилося в християнстві^[27]. Христос стає в такій самосвідомості медіатором (посередником) в онтологічному сенсі, як Той, хто втілюється і став цілком і абсолютно людиною, залишаючись цілком і абсолютно Богом і формує своє

^[24] Pope John Paul II, *Catechism of the Catholic Church* (Geoffrey Chapman, 1994), 1128

^[25] Архиеп. Антоний (Амфитеатров), *Догматическое богословие православной католической восточной Церкви* (СПб, 1862), 217

^[26] William Latane Lumpkin, *Baptist Confessions of Faith* (Judson Pr, 1959), 138

^[27] Докладніше див. И. Рейдермана *Вирус мироотрицания* в настоящем спецвыпуске Альманаха, спецвыпуск, №26, 2020. – С. 227-243.

Тіло-Церкву, але в інструментальному значенні як той, хто передає благодать Божу в Церкву. Також і служителі церкви стали розглядатися скоріше в інструментальному, ніж в онтологічному сенсі. Поступово вони стали сприйматися як інструменти, що передають благодать від Бога через Христа до одержувача – простому, пересічному члену церкви.

Ця картина світу дуже близька до представленої в Святому Письмі, але принципово від неї відрізняється. Христос і його дії в церкві не передають якусь субстанцію. Христос з'єднує з собою і завдяки цьому єднанню люди знаходять вічне життя, порятунк, спадок нетлінний та ін. У такій картині світу священнодійства – це не інструменти передачі благодаті, благословення або чогось іншого, а **точки або пункти зустрічі Бога і людини в церковному просторі**.

Інструментальний підхід породжує дискусії про дійсність чи недійсність Сакраменто (користуючись православної термінологією), тобто відбулося священнодійство або не відбулося, а це, в свою чергу, ставить питання про законність або незаконність здійснення обряду, що виводить сакраментальне богослов'я в область юриспруденції. Але насправді головним є не дійсність таїнства (було таїнство законне і передана благодать або залишають поза передачею), а його **реальність**.

Якщо Вечеря Господня, за висловом Бізлі-Мюррей, місце побачення грішника з Богом, то чи є сенс говорити про її законність?^[28] Бізлі-Мюррей заявляє, що Сам Господь є благодаттю, а значить зустріч може відбутися або не відбутися і це є головним. Звичайно, мова енкаунтера не знімає повністю міркувань про дійсність священнодійств. Залишається важливим два аспекти – чи відбулася зустріч в реальності, і чи був встановлений зв'язок між учасниками зустрічі? Іншими словами, енкаунтер може бути уявний, а не реальний. Він може бути добре описаний і богословськи обґрунтований, але не для всіх членів церковної спільноти він може відбутися. Тут необхідно встановити баланс між об'єктивною стороною сакраменту, як дією Бога, яку Він робить по своїй милості і суб'єктивною стороною учасника цієї зустрічі. Бог обіцяв бути на зустрічі з людиною в Церкві під час сакраментального акту, але людина може прийти на цю зустріч лише зовні, здійснити матеріальну присутність, а не духовну відкритість. Вона повинна розкрити своє серце через віру, назустріч перетворюючої дії Святого Духа. Тільки в цьому випадку зустріч-енкаунтер відбудеться в повному або дійсному сенсі і стане законною. Саме тому євангельське богослов'я наполягає на обов'язковій присутності особистого, екзистенціального прориву віри, яка приймає таїнство, назустріч Подаючому.

^[28] Бізлі-Мюррей пише в отношении крещения, но эти же рассуждения справедливы и в отношении Вечери. Образно говоря, священнодействие – это «место свидания грешника со своим Спасителем и оно не должно быть презираемо. Но в крайнем случае – это только место, а Господь сам является истинной славой поскольку Он и есть благодать». George Raymond Beasley-Murray, *Baptism in the New Testament* (Wm. B. Eerdmans Publishing, 1973). 305

Висновок

Аналіз можливих варіантів проведення Вечері Господньої в умовах карантину розкрив багато не вирішених літургійних проблем в євангельському богослов'ї. Він продемонстрував необхідність богословського осмислення літургійного процесу не тільки в сенсі богослужіння, а й в дискурсі всього церковного життя як спільної діяльності дітей Божих. Документ «Проведення Вечері Господньої в умовах карантину» був підготовлений в потрібний час і набув широкого розголосу, що дозволило задати тон дискусії з цього питання і допомогти в практичних пасторських рішеннях.

Виходячи з основних сутнісних характеристик Вечері Господньої можна сказати, що кожен із запропонованих варіантів проведення хліболамання в умовах карантину, описаних в згаданому документі, має переваги і недоліки і вибір залежить виключно від рішення пільноти вірних, їх герменевтичного підходу, традиції і розуміння сенсу цієї дії. При цьому, можна ще раз підкреслити, що немає ніяких підстав вважати будь-яке із запропонованих рішень неєвангельських або гріховним і засуджувати громаду і служителів, які використовують інший формат хлібопреломлення, ніж наш.

Однак, на наш погляд, при виборі способу проведення кризової євхаристії слід в якості пріоритету постійно мати на увазі дві найважливіші якості, які невід'ємно повинні характеризувати еклезію Христа. Це тілесність і спільнотність.

Безперечно, що **тілесність** Церкви, як Тіла Христа, є не менш важливою її частиною, ніж духовність. Церква, подібно самому Христу, який незлитно і неподільно являє божественну і людську природу, також невід'ємно з'єднує матеріальну і духовну природу, тому ті підходи, які переакцентують ту або іншу складову сутності Церкви слід використовувати максимально обережно.

Іншим системоутворюючим фактором будь-якої еклесії є **спільнотність**, як система взаємної відповідальності та корпоративної дисципліни, що передбачає видимі ознаки, що відокремлюють церкву від «не церкви». Відсутність ієрархічного порядку, общинної герменевтики і загальної традиції перетворює еклесію в розпливчасту хмару, що міняє свої обриси. Отже, в умовах карантину та відсутності візуального контакту треба вживати особливих зусиль щоб зберегти євангельську общинність.

Світ після карантину зміниться радикально і, судячи з усього, великі зміни торкнуться і євангельських церков. Роздуми про Вечерю Господню в умовах коронавіруса допоможуть переосмислити основні літургійні елементи служіння Христу в новий, виникаючий час.

Бібліографія

- Dix, Dom Gregory. *The shape of the liturgy*. Bloomsbury Publishing, 2015.
- Francis, Pope. 'Message for the 48th World Communications Day', 1 June 2014. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html.
- Lumpkin, William Latane. *Baptist Confessions of Faith*. Valley Forge, PA: Judson Pr, 1959.
- Pope John Paul II. *Catechism of the Catholic Church*. Geoffrey Chapman, 1994.
- Spadaro, Antonio. *Cybertheology: Thinking Christianity in the Era of the Internet*. New York: Fordham Univ Press, 2014.
- Антоний (Амфитеатров), архиеп. *Догматическое богословие Православной Кафолической Восточной Церкви*. СПб, 1862.
- Бандура, Игорь, Анатолий Бондаренко, Александр Гейченко, Сергей Санников, Виталий Станкевич, и Федор Стрижачук. «Проведение Вечери Господней в условиях карантина». *Богословие*, спецвыпуск, №26, 2020. — С. 8-19.
- Бахмутский, Евгений. «Вечеря и коронавирус — что делать?» *Ekklesia* (blog), б. д. <https://www.ekkleisia.ru/materials/pastorstvo/vecherya-i-koronavirus-chto-delat/>
- Дятлик, Тарас. «Богословско-экзегетический анализ темы суда в Вечере Господней». *Практична філософія*, 2018.
- Зизиулас, Иоанн. «Евхаристия. Некоторые библейские аспекты». *Символ*, вып. 24 (1990 г.): 9–56.
- Лещук, Иван. «Записки смутного времени». *Богословие*, спецвыпуск, №26, 2020. — С. 244-270.
- Лютер, Мартин. *Краткий катехизис*. ПИ-КОРП. Минск: Фонд «Лютеранское наследие», 1996.
- Николайнен, А.Т. «Евхаристия в свете исследований Священного Писания Нового Завета». *Богословские труды* 11 (1973): 188–92.
- Преображенский, Петр прот. *Памятники древней христианской письменности. Сочинения древних христианских апологетов, Святой Иустин Философ*. Т. 3. М.: Катков и К, 1863.
- Райт, Кристофер. *Миссия Бога/Пер. с англ.* Черкассы: Коллоквиум, 2015.
- Рейдерман, Илья. «Вирус мироотрицания». *Богословие*, спецвыпуск, №26, 2020. — С. 227-243.
- Спирова, Эльвира. «Функции символа». *Знание. Понимание. Умение*, вып. 2 (2009).
- Шмеман, Александр. *Евхаристия. Таинство царства*. Париж: YMCA-Press, 1988.
- Beasley-Murray, G.R. *Baptism in the New Testament*. Wipf & Stock Publishers, 2006.